

R E G É L Ő.

PESTEN vasárnap november 29^{kén} 1835.

Megjelen társával együtt hetenként kétszer vasárnap és csütörtökön. Fél évi díjjá helyben képekkel 5 ft. borítéktalanul; postán 6 ft. pengőben. A' szerkezői hivatalban évnegyedenként 's képek nélkül is válthatni példányt. A' folyóiratnak egyes száma, vagy képe 12 kr. p. p.

ORSZÁG- 'S NÉPISMERTETÉS.

B u d a P e s t

az előkorból ismertetve.

(Rajzával együtt 1638-ból.)

Az idő diadalmaskodik mindenben. A' bércek idővel lesorvadnak, a' völgyek fölemelkednek; az ember-lakta helyek rengeteg erdőkké, ezek roppant városokká válnak idővel. Sok várost döntö már az idő rendetlen kőhalomra, vagy temetett-el egészen, egy követ sem hagyván, melyre az átballagó késő ivadék leülván, a' hajdani történetekre visszaemlékezhetnék: de „Buda Pest áll!” Századok, gyászos századok röpültek-el kevély bércre rakott falai fölött, 's bár változtak, nem volt képes azokat összeromokítani a' hosszú időnek vas foga. Szivdöbögve tekint-fel reá a' vándor, 's bámulja; de a' benne véghezvitt történeteket nem ismervén, édes visszaemlékezése előtt bezáratik a' multnak ajtaja, 's csak a' jelenben szigorog annál inkább — szomorú igazság! — mivel hajdani vitéz magyar apáink nem ügyelvén országunknak régiségeire, ennek csak határait védték, 's így sok történeti tárgyakat homályba engedtek merülni — ó! mert ha találunk is valamit, az időrozsdá igen megrongálta annak kapcsait. Pedig milly szép! csendes andalgásban bejárni a' hajdant!

E' szempontból, mai képünk, német eredeti után, Buda Pest-nek 1638-ban volt állapotját tünteti előnkbe; tiszt. esztergomi nevendék-pap Majer István urnak, a' művészet szép lelkű barátjának (életében harmadik próbatételi) metszése. — Történeti leírásáról könyveket birván, itt csak egy két szót eredetéről, terjedéséről és nevezetesebb változásairól a' régi esetek emlékezetének megújítására.

A' történetírók egyezőleg említik, hogy a' mai Ó-Budának helyén hajdani hires romai gyarmat (colonia) Acincum v. Aquincum, későbbben Sicambria nevezetű feküdt. Ennek a' város romjaiban és hamvedrekben többnyire Valerian 's Galien korából (256 év) találtatott pénzek néma tanúji.

Hogy azon nemzet, mely Európába átkelven, most az északi tenger partjain, majd a' francz és olasz hon szívében, sőt Konstantinápol falai alatt is győzedelmes fegyvereivel megjelent, vitéz Árpád apánk előtt is történetekkel birt legyen, csak az fogja tagadni, ki azt égből cseppentnek képzei. Voltak már Mózeseink, kik neműleg a' nyomós vizsgálódás hegyéről a' hajdan nemzetünk-lakta tartományokat sejdíték. Támadand még magyar József is, ki azokba bevezetend; csakhogy, midőn utjait elrendeli, és most Egyiptusban, majd Afrikában, még a' spanyol honban is tört ösvényre akad, a' magyar Izraelnek némelly fia, részrehajlás vagy tudatlanság miatt, hahotára ne fakadjon.

Hiszem, a' nemzetek vándorlása tudva van mindnyájunk előtt. 'S jöllehet ázsiai eleink felől nem sok bizonyost tudunk, igaz az, hogy Attila, vagy Etele, mostani honunk földjét meghódította, 's merre kelt, győzedelmet aratott. Ő a' maga korában, bár ördög-től származott csuda a) vagy tigris b) névvel törpítették, nagy fejedelem és ember vala. Elhunyt — 's halála után fíjainak egyenlenségök miatt, mint a' kártya-torony, halomra dült a' nagy birodalom. — Idővel felkeresték, az utódok örökségüket. Azon ázsiai nemzet ugyan is, mellyről Kr. sz. után 462-dik év körül említést tesznek a' görög történetírók, Árpád vezérleése alatt 903-dik eszt. Pannoniát piros vérével jegyzé-el magáénak, tulajdonának.

Árpád vezérnek ide jöttekor a' fennebb említett Aquincum v. Sicambria, a' mai Ó-Buda, Etelvárnak, németül Etzelburg, romai nyelven Civitas Athilae Regis hivatott. Etelvár magyar nevezet idővel kiveszett, 's annyi bizonyos, hogy Béla király névtelen jegyzője idejében Ó-Budát Budvárnak nevezék eleink c).

Ezen régi Budának kiterjedése, már a' magyar nemzet ide jöttekor olly jeles volt, hogy Árpád fejedelmi állandó lakhelyéül választaná d). A' keresztény hitvallás és királyi méltóság behozatása után első István, később nagy Gyéza, sz. László és második Gyéza királyaink uj meg uj roppant templomokkal, épületekkel szaporították Budának diszeit. Nevekedett a' lakosoknak számuk, 's így történt, hogy a' budai prépost és káptalan egy uj nagy várat (Uj-Budát, ó-budai várat), vagy Nagy Budát építtetné, mellynek haszonvételéért a' királyi várnagy évenként egy aranyat fizetett a'

a) Jornandes de rebus Geticis C. 24.

b) Schlötzer Allgemeine Weltgeschichte T. I. p. 368.

c) „Quae per linguam hungaricam dicitur nunc Buduvár“ I. fejezetben.

d) Béla Király névtelen Jegyzője XLVII 's a' t. fejezetben.

felépitő félnek e). Észre kell azonban venni, hogy e' vár építése nem a' mostani Budavárról mondatik; mert ez az említett oklevélben is új pesti hegynek neveztetett. Harmadik Béla és V. István uralkodóink alatt már olly téres volt régi Budának kiterjedése, hogy három nevezetes részből állana. Egyik Ó-Budaváros, másik Új-Buda, Nagy-Buda, v. ó-budai vár, magányos névvel Budvár, melly, a' mint említők, eredetét az ó-budai préposttól és káptalantól nyerte, 's Ó-Budánál kezdve a' Neustift (új-város) helyét elfödven a' harmadik részig terjedt; ez pedig a' szent Háromság városa, más névvel Fölhévviz volt, melly Új-Budától fogva a' mai országutnak (Landstrasse) némelly részeit lepte-el alá felé. Ezek voltak régi Budának jelesebb szakaszai még nagy Lajos királyunk alatt is, ki Visegrádból ide'tette által a' királyi-lakot, és Új-Budát királyné városává nevezte. Tehát az egész táj, melly Fölhévviztől (a' mostani császár - földő környékétől) szent Gellért bérce tövéig fekszik, a' legrégibb időkben is nem Budához tartozott; 's innét, mik a' régibb századokban Budáról mondattak, a' mai Budára nem alkalmazhatók.

Fölhévviztől kezdve (vitéz őseinknek a' Dunán által kelésüktől) egész az úgy nevezett Kelem vagy Kelény bérceznék, az az: a' mostani Gellért hegyének tövéig semmi épület nem találtatott. Pestvár polgárjai a' Dunán túl fekvő Kelemföldet használni, 's a' kereskedést előmozdítani; ohajtván, az említett bérce alá állandó révet helyeztek, melly a' régi történetiróktól egyezőleg Pesti — Révnek — Portus Pest-nek hivatik. Ezen pesti révet Kéza II. k. 3-dik fej. és Thurótzai világosan megkülönböztetik. Ebben öletett-meg Gellért csanádi püspök, kitől ma a' régi pesti hegy sz. Gellért hegyének neveztetik. Ebben is temetteték ő el a' bold. szüz tiszteletére épült kápolnába. Későbbben itt, 's nem Pestvárratt építettett templom sz. Gellértnek tiszteletére. Második Gyéza ajtatósságból 1148-ban a' Pesti-Rév jövedelmét az ó-budai káptalannak ajándékozta. — Első András kir. idejében a' révész-házakból egy falucska támadott 's terjedett napról napra úgy, hogy belőle a' sz. Gellért hegye alatt szent Erzsébetfalva, fölül pedig Kis Pest (Minor Pest) eredne f). — Ez időtől fogva olvashatni diplomákban megkülönböztetés végett a' Nagy, v. Régi, ismét Új, v. Kis Pest elneveztetést. Fennmaradott ezen nevezet egész tatár járásig. Kis Pest mellett egy hegy nyult-el; 's mivel már a' sz. Gellért he-

e) L. Nagy Lajos kir. 1355-ből költ Dipl. tek. Miller. János urnál in Epitome Vicissitudinum de urbe Budensi.

f) Lásd szent Margit életrajzát 353 lap. — IV. Béla 1244-beli arany bulláját.

gye pesti hegynek is mondatott, amazt új pesti hegynek nevezék. Ezen fekszik a' mai Budavára. Azt vélik némellyek, hogy már sz. István korában némelly épületek mutatkoztak rajta a' királyi család különös használására. Azt is állítják mások, hogy ama gyászos emlékezetű évben, melyben a' vad Tatórok sáska sereg gyanánt dulták-fel honunkat, némelly hazánkifjai maguknak és jovaiknak az új pesti hegynek falai között kerestek és találtak menedéket. Igazabb mindezeknél az, hogy honunk második alapítója IV. Béla az emésztő hadak után városaink javítására 's diszesítésére fordította igyekezetét. Ekkor építtetett ő az említett hegyen Kis Pest diszére egy új várat, mely új pesti hegy várának (Castrum novi montis Pestinensis) neveztetett. Maga Béla bizonyítja ezt némelly 1255-diki diplomájának ime szavaiban: „Mi egyéb országunk védelmére alkalmas várak között a' pesti hegyen némelly várat építtünk, melyben tömérdek sokaság lakozik.“ — Ezen új pesti hegy vára nem a' régi Budához, hanem Pestvárhoz tartozott. Budától független levén, hajdan magát Budának soha nem nevezte, mint a' hivatalbeli irások bizonyítják. g).

Azonban, mint IV. Béla is bizonyítja, az új pesti hegy vára igen népesedvén leginkább fölhevűz felé kezdett elnyulni, 's már Béla országlása alatt vásárokat tartott. 1391-dikben több külvárost számlált, melyek között, Sünden a' Zsigmond kir. által alapított fő-iskolának lakhelye a' konstanci gyűlésben is elhiresedett. Így történt, hogy a' 14-dik század vége felé fölhevűzzel, a' régi Buda egyik részével, összekeveredett, 's a' Budavár név reá ragada. Valóban IX-dik Bonifác pápa 1401-dikben költ bullájában a' sokszor említett új-várat most Buda, majd pesti új hegy várának nevezi. Elvégre is Buda név alatt lett az új pesti hegyvár nagy Mátyásnak, a' maga korabeli királyok királyának, fáradhatlan igyekezete által országunk fő-városává. Régi nevét mindazáltal, jelesen hivatalos irásaiban, tovább is teljességgel meg nem veté, annál inkább, minthogy szabadságai Pestvár szabadságaiban gyökereztek.

Bár mint szépült Béla idejében a' budai vár, Europa fényes városaival csak Zsigmond kir. alatt kezde mérközni. Kiszabadult a' siklósi várból e' nemes fogoly, 's midőn cseh országból fegyveres kézzel jött jogát keresni, Buda ölelve fogadta. Zsigmond azt palotájával, 's több más jeles épületekkel diszesítette.

Ulászló alatt, ki a' körülmények miatt majd itt, majd Bécsben lakott, Amuráth legyőzete után az ugynevezett fejjérvári kapuval

szébbült, de más felől fölhévviz elhamvadott. Itt lehet emliteni Budának szent György terét is, mellyen 1458-diki marc. 13-án hunyt el azon ártatlan, kit a' III-dik évi Aurorának 295-dik lapján Kacs-kovics így panaszokdtat:

Hunyadi László panasza.

Istent hazámat forróan szeretni
Volt élttem czélja hajnaléviben
A' tiszta rényt imádni fényiben,
'S dicsó atyám hősnymdokát követni.

A' pór-személynek lánczait levetni
Késtem, szívemnek olvadt kéjiben,
E' földi létnek bájos mennyiben
Reméltem én is rózsákat szedhetni.

De ah! komornak enyhe álmaít,
Bellona csalfán mirtusz enyhelemből
Kizárta, 's ifjan alkatott egemből
Elvonta sorsom szép malasztait.

'S midőn az érdem égi fényre lobbant
Bátran nyujtám elébe jobbomat,
Csatákban vérrel védeni honomat,
A' gyászt nem sejtve, melly fejemre robbant.

Hűségemért irigylóm bünt talált,
Legjobb királyom' ellenem hevitvén,
Pártosság fertelmit reám teritvén,
Hogy türni tudtam, mér-ki illy halált.

Int a' mulás! pallos ragyog felém;
Előtted ah te kedvelt Hunnia!
Imigy gyalázva nagy hősed fija
'S véd angyalom te benned sem lelém.

El, el! bús képzetem homálya,
Mellytől dicst vágyó lelkem rettege,
E' rút jelennek kormos fellege
A' földi kénynek hullámzó dagálya.

Szebb lángba gyúl a' nap köd-szőnyegén,
Nem osztja bérét a' lét ön maga
Feltün még tán erkölcsöm csillaga
A' késő kornak szunnyadó egén.

Mátyás a' nagy és igazságos, kiben a' Magyarnek méltó oka van dicsekedésre, roppant épületekkel, fegyver- 's könyv-tárral 's a't. emelte Buda diszét. Itt kelt egybe Beatrix herczeg asszonynyal a' boldogs. szüz templomában. — Említést érdemel Budának 1473-iki könyvnyomtató intézete is, mellyben Hes András által a' budai krónika nyomtatott-ki legelőszer. Budavárának Mátyás alatti ál-

lapotját képzelni is alig lehet. Egészen megváltozott ez az ő idejétől. Hol ma utszákat és téreket szemlélünk, ott alatta paloták emelkedtek. Csak maga a' királyi lak számos épületeket foglalt magában, mellyek erős falakkal, bástyákkal, kinyuló őrtornyokkal kerítették-be. Az idő változtat mindent. *(Végzet következik.)*

K Ü L Ö N F É L E.

S z e r e t e t é s b a r á t s á g.

(Gondolatok nov. 19-dikén)

A' szeretet szives vonzódás; szabad belső vágyódás a' szép, jó, 's tökélyes után; lélekegyesület, melly szükségképpen 's kirekesztőleg a' jó, szép, 's tökélyes képzetén alapul.

A' lélek legdisztesb ékesség hiányával van, ha szeretettel szűkölködik. Csak a' szeretet sugarain fesel-ki az emberi életnek szép 's egész virága. — Szeretet nélküli élet — Göthe szerint — festett tűz, melly se világot se meleget nem ad. — A' sors kegyetlen keze nem vághat rajtunk olly égő sebet, mellyet a' szeretet nem enyhítene, ha balzsamát beléje csepegteti. —

A' szeretet változatlan; örökké áll, 's mennyei tüze nem alszik-ki az idők hullámai közt.

A' szeretet — tisztán[felfogva — nem merő érzés, nem érzéki felháborodása a' könny örületességnek, részvétnak, jószívűségnek; hanem erős alapokra épült jó akaró eltökélet, szándék. — Érzelmek az erénynek nem tartós elemei, csak tiszta egen fénylő csillagok, mellyeknek világát a' legcsekélyebb homályfelhő kioltja. — Az igen élékeny érzégs lélek - ittasság, 's megzavarja az ítéletet.

Elmúl az öröm. mul a' szenvedelem,
Elfolynak az évek a' sors folyamán,
A' szép nap elalszik, a' föld elenyész,
Fenn csak te maradsz öröké szeretet!

Hol nem szinlett, tiszta, tettleges szeretet munkálodik, hol mindek vetélkednek egymás iránti jószívűség által az élet örömeit édesíteni, ott van a' menny; — 's ezen menny mindenhol nyíltan áll; még a' setét börtönbe, a' nehéz lánczok közé is elhat jótévő sugara. — A' tövisek, mellyek itteni utunkat fedik, kevesbbé lesznek érezhetők, ha a' szeretet puha rózsalevelei közé takarjuk őket. — A' szeretet országában minden boldogító. — Minden élet-teher könnyebbül azon meggyőződésnél, hogy egy hasonérzetű valóság vesz részt abban. — Csak a' szeretetben lel az ember pótlást, enyhet, vigasztalást, ha az élet zürzavarjában őt felhők körzik, 's főkép sugarain diszlik mivelődése a' tiszta emberiségnek.

A' legnemesb emberi szeretetben ébred az azon szives, 's mély tisztelet — barátság — melly a' rokon lelkeket egy biztos, meghitt szivegyesületben kapcsolja össze. — A' barátság — leggazdagabb értelemben — lélekegyesület — szívek, célok, 's erények egyenlősége — a' gondolatok, igyekezetek leghetőségeseb öszvehangzására alapulva — jószívűséggel és szeretettel párosulva.

Az igaz barátság — Cicero után — csak jók közt áll-fel; csak ott találtatik, hol két lélek olvad egybe, 's egyik a' másikban magát leli-

fel. Öszvehangzó lelkek belső viszonyos részvéte nélkül az élet-öröm 's örömeiben nincs igaz barátság. — Mit mindennapi barátságnak neveznek, tulajdon értelemben, csak — ismeretségek. — Van egy bizonyos embernem, melly az utósó értelemben könnyen barátságot köt: de szint' olly könnyen szétbontja is azt. — Az igaz barátság halhatlan, mint lelkünk. A' hamis barátság a' napórához hasonlít, melly csak napfénynél használható. — A' barátság — írta egyszer Nagy Friderik Voltairehoz — ne hasonlítson a' légmérőhez, melly tiszta 's ködös idő szerint majd süllyed, majd emelkedik. Én pedig hozzá teszem „a' fecskéhez se“ melly csak addig mulatoz nálunk, meddig nyarunk tart.

Ki barát nélkül él, idegen itt, senkihez nem tartozik; a' szeretet maga félboldogság barátság nélkül. Barát nélküli élet — félhalál. — Barátság az élet koronája marad, 's ha zivatar környez is minket, önbecsünkért egy más barátságos valóságban kezeskedik.

Inkább nem akarok élni, mint barát nélkül élni, kinek kebelére szükségben biztosan hajthatom főmet. — Széthomolt barátság szét bomlott élet.

Semmi se fáj a' baráti szívnek annyira, mint azon gondolatnak lehető teljesedése, hogy barátságunk szét bomolhat, mi már — sajnos félreértésekből gyakorta megtörtént. — Valamint semmi sem éri-fel a' barátság-szerezte boldogságot; ugy nincs utálatosabb 's veszélyesebb az álbarátságnál. — Egy megesküdt ellenség ellen kiki tud fegyvert fogni; de annál biztosabban találunk az álbarát tőrei; mert nyájosan közelg veleek hozzánk. — Minden színlés utálatos, de mindenek felett, ha a' legfeketébb gonoszság a' szent barátság leple alá menekszik, hogy annál biztosabban találjon halálos gyilkos.

Klir után S. E. nek K. S.

Caninius Revilius csak egy nap volt polgármester, mivel reggel választván e' hivatalra, már estve (gonoszsága miatt) tiszttségétől meg is fosztatott. Felőle mondá Cicero, hogy soha se látott Romában olly ébres polgármestert, ki egyszer se hunyta-be szemét egész polgármestersége alatt.

S. Karolina.

Simecz Agnes. — Zágrábban folyó év augustus 28-kán valamelly ollóköszörűsnek hátrahagyott özvegye, Simecz Agnes, halt-meg életének 109-ik évében. Ő olasz országban született, 's egy fiat hagyott maga után Simecz Józsefet, egy cipőkészítőt, ki jelenleg 80 esztendő. Ezen Józsefnek fija szinte már 50 esztendő, 's van egy 30 esztendő fija. A' megholt Simecz Agnes 29 évig kegyelem-kenyeret evett Berbanics táblabíró urnál, kinél előbb szolgálatban volt.

Cigarro-dohányzás. A' gyalog járókra nézve olly alkalmatlan szokás, nyilvános utszákon cigarrókat szívni, annyira elterjedett Londonban, hogy még iskolás gyermekeket is lehete látni így iskolába menni. Két század óta ezen szokás mindinkább terjedtebb lön, 's már 1616-ban olly kiálthatlan vala, hogy valamelly gazdag gentleman, a' derby-i grófságból, öregebb fijának egész jószágát hagyá végintézetében, de azon feltétel alatt, hogy soha se dohányozzék, 's azon óvással, hogy mindegyik testvére, ki őt dohányozni látandja, örökétől megfoszthatja.

Érdemlett büntetés. Charlestown-ban Amerikában bizonyos Carrol nevű ember bevádoltatott, hogy a' rabszolgá-kereskedést előmozdítja; minél fogva őt derekasan elpáholák, halzsírral bemázolák, 's gyapjú-zsákba varva utzákon keresztül hurczolták. Háza feldúlott, 's minden bútorai és házneműi eladattak.

J E L E S M O N D Á S.

Cselekedni kell.

A' tölgy kis makk volt hajdan —

'S im most a' pásztort, 's nyáját hivesíti homálya.

Mindent nem tehetünk; ne tegyünk hát semmit is? A' vad

Indus is irtóznék, e' törvényt hogyha követnők.

Horvát Endre.

Ártatlanság. Az az igazi ártatlanság, mellynek még csak mérteke sincsen a' gonoszt felfoghatni, sőt annak képzetét se.

Fáy.

Gondviselés. Senki kétségbe ne essék! van isteni gondviselés; ha beborul is néha látkörünk, kitisztul az ismét.

Szentmiklóssy Aloyz.

Udvariság. Örömet kötelességévé teszi a' szerény érzetű udvari ember: senkit zavarba nem ejteni; arra, mi palástolandó, figyelmet nem fordítani 's nem gerjeszteni, hanem inkább észrevétetlen hagyni, vagy ha elkerülhetlen, rajta sebesen átszökni, 's kellőbb tárgyra feszíteni a' figyelmes lelkeket.

Lencsés Antal.

A' jót magáért kell szeretnünk, nem mivel hasznunkra 's becsületünkre válik.

Pichler Karolina után Agárdi György.

Kincs és gazdagság az élet könnyebbitésére rendeltettek: de az ember cselekedte, hogy egyszersmind nagy nyugtalanságot és gondot szerezzenek. Ki azokban leginkább bővelkedik, legtöbb gondon megy keresztül.

Birkés.

T a g r e j t v é n y.

E l s ő t a g.

Bár mire nézz, minden tárgynak láthat'd e' sajátját;

Ámbár szem nélkül senki sem ismeri azt:

Csalfa ürügy, 's festő gyakran hasznát veszi, 's diszre

Méltó, hogy ha helyes módra találva lehet.

M á s o d i k t a g.

Mennyei szép adomány, ha ki józanul élni tud azzal,

Elete pályáját boldogitandja vele.

Sok roz 's károsnak, bú 's gondnak kutfeje volt már,

Bár a' természet tiszta javunkra adá.

E g é s z.

Művésznek mondhat'd az egészt, ha egészen utóját

Birja, 's nevét méltán, érdemesen viseli

Mert másként az előtag csak bélyegzi művét is,

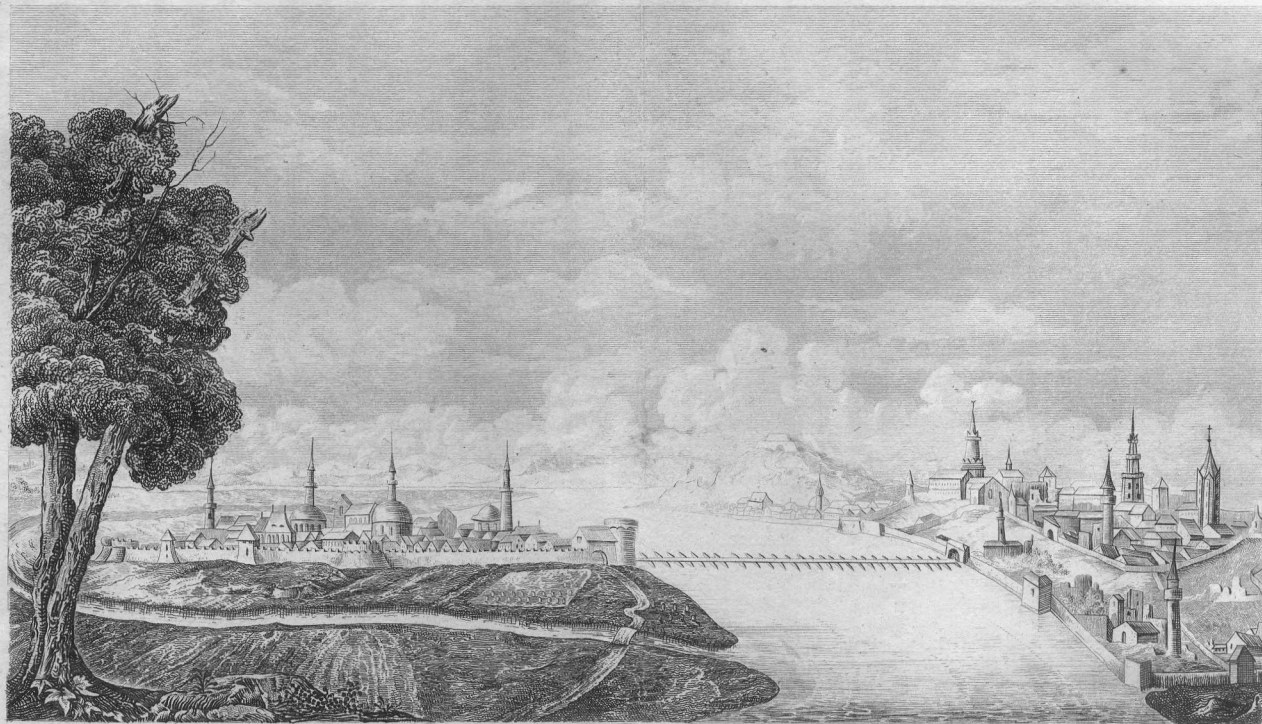
Kontár és nem egyéb, 's disztelen áll mezején.

Cs. J.

Előbbi rejtvény: mészárszék.

Szerkezi Róthkrepf Gábor, halpiacz 86. szám.

Nyomt. Trattner-károlyi, uri utza 612.

Buda Pest 1638-ban.

Majer István mezt.

1835. 96. Megelőmollo.

